

De rechter berecht: straftoemeting en persoonlijkheid

Dr. J. Goethals*

Sinds enkele decennia ontwikkelt zich binnen de psychologie een domein van toegepast onderzoek dat als object heeft de studie van het recht, de rechtsprocedure en de toepassing ervan in de rechtsgang. Vooral in de U.S.A. is dit 'rechtspsychologisch' domein sterk ontwikkeld, niet in het minst omwille van de relatief grote openheid van de magistratuur ten aanzien van wetenschappelijk onderzoek, en van het feit dat het justitieel domein uitstekende mogelijkheden biedt als veldlaboratorium voor experimenteel onderzoek naar processen van perceptie, besluitvorming, overleg en beïnvloeding. Als belangrijke onderzoekstopics signaleren we de relatieve superioriteit van ofwel tegensprekelijke ofwel inquisitoriale procedures, (on)geloofwaardigheid van getuigen, selectie van juryleden, besluitvorming van jury's, detectie van leugens in ondervragings- en berechtingsituaties, en beïnvloedingsprocessen van participanten aan het rechtsgebeuren.

Ook de besluitvorming van de rechter vormt een interessepunt, al kunnen we vaststellen dat de rechter minder in de wetenschappelijke kijker loopt dan b.v. getuigen en juryleden. Dit heeft vooral te maken met het grotere belang dat deze participanten in buitenlandse (i.c. het Amerikaanse) rechtssystemen innemen. Toch komt ook rond de vonnispraktijk van de rechter een stuk onderzoekstraditie op gang, en dat rond een drietal kernthematika:

– rond het probleem van de *dispariteit* in de gerechtelijke oordeelsvorming: empirisch onderzoek maakt duidelijk dat de aard en de zwaarte van de opgelegde straffen sterk verschillen van rechter tot rechter, van rechtbank tot rechtbank en van rechtsgebied tot rechtsgebied, ook al vergelijkt men identieke groepen delicten.¹

– rond het probleem van het *discretionair optreden* van de rechter: de rechter laat zich in zijn strafoordeel niet alleen leiden door relevante juridische kwalificaties (aard en ernst van het gepleegde feit, omschrijving van het delict, voorziene strafmaat en strafprocedurevariabelen) doch ook door extra-juridische variabelen als geslacht, ras, leeftijd en sociale klasse van de beklagde. Identieke gevallen worden dus op ongelijke wijze bejegend. Zoals ten aanzien van de dispariteit signaleert zich hier het probleem van mogelijke rechtsongelijkheid in de rechtsgang.¹

– rond de wijze waarop een rechterlijk *oordeelsproces* verloopt. Volgt de rechter in zijn oordeelsproces een logisch en formeel schema, waarbij hij de verschillende relevante informatieve eenheden cumulatief en causaal combineert tot een eindbeslissing, of komt hij tot een beslissing op basis van een soort Gestalt-im-

---

* Eerst-aanwezend assistent, Faculteit Rechtsgeleerdheid, K.U. Leuven

1. Voor een overzicht van onderzoek terzake zie: DE MESMAEKER, M. en PEETERS, E., Beslissing over en vormgeving aan de korte vrijheidsberovende en vrijheidsbeperkende straffen, Interimrapport F.K.F.O., maart 1981, 21-32.

pressie van de zaak in kwestie? Indien het oordeelsproces rationeel verloopt, welke cumulatieve opbouw valt in dit type beslissing te onderkennen? Welke is de relatieve inbreng van informant en informatie in dit proces?²

In dit artikel zullen we het vooral hebben over de problemen die we onder het label dispariteit en discretionair optreden signaleerden. We wensen de vraag te beantwoorden hoe psychologisch kan verklaard worden dat rechters onderling zo grondig verschillen in hun straftoemeting, m.a.w. welke psychologische factoren en processen met de besluitvorming samenhangen.

Pogingen om deze individuele kleuring van de straftoemeting te verklaren kaderen in een drietal psychologische invalshoeken.

Historisch gezien vinden we als eerste enkele psycho-analytische aanzetten in het begin en het midden van deze eeuw. Recent wordt eerder gebruik gemaakt van inzichten uit de psychologie van de individuele verschillen, in combinatie met een aantal aanzetten (theoretische) uit de sociale psychologie.

1. Psycho-analytische verklaringswijzen

De psycho-analyse poogt het gedrag van mensen te verklaren vanuit de onbewuste motivatie, d.w.z. vanuit onbewuste verlangens, driften, instincten en defensiemechanismen. Uitgangshypothese van deze psycho-analytische invalshoek is dan ook dat een aantal irrationele driften en emoties de rechter als het ware drijven naar bepaalde beslissingen, zonder dat hij zich daarvan bewust is. Een aantal onderzoekers hebben nu op basis van gesprekken met en observaties van rechters gepoogd dergelijke onbewuste determinanten op het spoor te komen en de band met de straftoemeting te illustreren. Een goed voorbeeld van een dergelijke poging vormt Laswell, die in 1948 drie rechters (X, Y en Z) 'psycho-analyseerde', en uit deze observaties hun beslissingen 'verklaarde'.

Laswell constateerde dat rechter X een dwangmatig persoon was, sterk gericht op details, irriteerbaar, gespannen, bedillig, met een gebrek aan empathisch vermogen. Rechter Y bleek integendeel een rustige en ontspannen figuur, helemaal niet dwangmatig, en bereid bepaalde risico's te lopen en voor de gevolgen ervan op te draaien. Rechter Z tenslotte was een zeer levendige persoon, zeer ambitieus, die overal respect afdwong. De drie verschilden grondig in hun besluitvorming. Rechter X stelde zich sterk pro-overheid op, deed weinig straffen uit in handelsrechterlijke zaken, toonde zich hevig anti-vakbond, en strafte streng in strafrechterlijke zaken. Rechter Y vormde zijn tegenpool: minder strenge straffen, en minder legalistisch in handelsrechterlijke zaken. Rechter Z viel tussen beiden in: clement voor jongeren, zeer clement voor ouderen, en zeer streng voor de middelste leeftijdsgroep. Tevens bleek hij sterk pro-overheid, en negatief bevooroordeeld tegen grote ondernemingen in handelszaken.

Laswell maakte dan duidelijk hoe vanuit de beschreven persoonlijkheidstrekken het beslissingsgedrag van deze drie rechters kan verklaard worden. Rechter X toonde zich zo dwangmatig dat hij logischerwijze despotisch gedrag vertoonde. Rechter Y als eerlijke en sterke figuur kwam tot de minst legalistische

---

2. Zie b.v. CROMBAG, H.F.M., DE WIJKERSLOOTH, J.L., COHEN, M.J., Een theorie over rechterlijke beslissingen, Tjeenk Willink, Groningen, 1977; NAGEL S. en NEEF, M., Decision theory and the legal process, Lexington, Mass., 1979.

en de meest persoonlijke vonnissen. Rechter Z tenslotte met zijn levendige persoonlijkheid bleek het meest gevoelig voor de emotionele aspecten van de zaak, en toonde zich het meest variabel in zijn oordeel.

Dergelijke beschrijvingen lijken eerder interessant voor de dramaturg dan voor de empirisch geschoolde wetenschapper, die het moeilijk heeft met het speculatieve en het a-posteriori karakter van dit soort gedragsverklaringen. Het sterk individualiserend karakter maakt psycho-analyse bovendien weinig geschikt voor predictiedoeleinden die fundamenteel zijn voor dit soort onderzoek. Bovendien rijst de vraag of psycho-analytische begrippen die zijn opgebouwd in een therapeutische context zomaar overdraagbaar zijn op een gerechtelijke context. Vandaar dat nog slechts weinig gebruik gemaakt wordt van deze psycho-analytische invalshoek, hoewel verschillende begrippen en concepten m.b.t. het psychisch determinisme en de onbewuste motivatie in heel wat theorieën (van psychologische en niet-psychologische aard) doorsijpelen.³

2. Verklaringen vanuit de psychologie van de individuele verschillen

Sociografische differentiatie

Een aantal onderzoekers toetste de stelling dat de 'socialisatie' van de rechter voor mogelijke verschillen in straftoemeting verantwoordelijk is. Rechters zouden verschillen in straftoemeting in functie van een aantal verschillen in leeftijd, geslacht, opleiding, vroegere functies binnen en buiten de gerechtelijke wereld (b.v. parketmagistraten versus vonnissende rechters), politieke opvattingen, religieuze overtuigingen en sociale afkomst.

Alle uitgevoerde studies de revue laten passeren zou ons te ver leiden.⁴ Beperken we ons tot een synthese van de bevindingen.

Hoewel de conclusies van de bestudeerde onderzoeken frequent contradictorisch zijn blijkt één conclusie vast te staan: de politieke opvattingen van de rechter hangen samen met zijn besluitvorming, in casu zijn straftoemeting. Onderzoek uitgevoerd in de V.S. (Belgisch onderzoek is onbestaande) laat zien dat rechters die behoren tot de Democratische partij 'liberaler' vonnissen dan hun Republikeinse collega's. Andere variabelen zoals klasseafkomst, godsdienstige overtuiging en specifieke sociale bindingen hangen eveneens samen met een liberalere besluitvorming, hoewel minder uitgesproken, minder consistent, en meer genuanceerd dan politieke opvatting en straftoemeting. Dit betekent uiteraard niet dat dit soort achtergrondkenmerken alle rechters in een zelfde type zaken op dezelfde wijze en in een even sterke mate beïnvloedt. Zo blijken leeftijd bij benoeming, administratieve ervaring, en religieuze overtuiging van de rechters van het Hooggerechtshof in de V.S. meer mee te spelen in hun behandeling van 'federale' dan van 'staats-' aangelegenheden. (Ulmer 1973).

Met de resultaten van dergelijk basisonderzoek dient men evenwel voorzichtig om te springen. Meestal hebben de correlaties betrekking op vrij ruwe indicatoren die de rijkdom van een (gerechtelijk) socialisatieproces niet volledig

---

3. Zie voor andere psycho-analytisch geïnspireerde auteurs o.m. ALEXANDER en STAUB, *The Criminal, the judge and the public*, Chicago, 1956; H. ROTTLEUTHNER, *Richterliches Handeln, Zur Kritik der Juristischen Dogmatik*, Frankfurt, 1973.

vatten. Toch lijkt de bevinding van de sterke samenhang tussen politieke opvatting en rechterlijke besluitvorming stevig genoeg om te veronderstellen dat ook in ons land, waar vele benoemingen op een politieke weegschaal worden afgewogen, besluitvormingsprocessen door de rechter mede politiek gekleurd zijn.

Trekkenpsychologisch onderzoek

De trekkenpsychologie herleidt verschillen in gedragingen tussen mensen tot verschillen in persoonlijkheidstrekken, d.w.z. grondcategorieën die achter bepaalde constanten in het gedrag worden verondersteld. Zo kan men verwachten dat 'liberale' rechters minder streng straffen dan 'conservatieve', en 'autoritaire' strenger dan niet autoritaire. Volgende persoonlijkheidstrekken kregen aandacht van de onderzoekers:

- liberalisme: een openstaan voor de belangen van de economisch en sociaal minder-geprivilegieerden in de samenleving en een streven naar veranderingen op langere termijn;
- autoritarisme: een rigied aanhangen van conventionele waarden, machts-honger, stroefheid in interpersoonlijke relaties en een tendens verantwoordelijkheid voor mislukking af te schuiven;
- strafattitudes: variërend van een houding pro algemene afschrikking, pro individuele afschrikking, vergelding, resocialisatie of uitschakeling;
- cognitieve factoren als concreetheid/abstractheid (de mate van behoefte aan structuur, flexibiliteit, oriëntatie op wetten en normen, proceduregebondenheid, binding aan informele regels, mate van individueel verantwoordelijkheidsgevoel, extreem en gepolariseerd denken, tolerantie t.a.v. ambiguïteit, democratische neiging, voorkeur voor zekerheden...) en cognitieve complexiteit (de mate waarin men complexe en tegenstrijdige informaties kan combineren).

Beperken we ons weer tot de belangrijkste conclusies die uit dit soort onderzoek te trekken zijn:⁴

Liberalisme

Of liberalere rechters minder streng straffen dan conservatieve is onduidelijk. Nagel (1963), een Amerikaans rechtssocioloog, concludeerde op basis van een aantal attitudeonderzoekingen dat dit inderdaad het geval was; Gibson (1978), een ander Amerikaans onderzoeker, kwam tot tegengestelde conclusies. Wellicht heeft dit te maken met een gebrek aan nuancering: twee Duitse sociologen stelden immers vast dat Duitse conservatieve rechters in het algemeen niet strenger straffen dan liberale, doch wel strenger optraden tegen een specifieke groep daders, i.c. daders uit lagere klassen. Liberale rechters deden het tegenovergestelde (Opp en Peuckert 1971).

Autoritarisme

Autoritaire rechters straffen strenger dan niet autoritaire. Het verrichte onder-

---

4. Voor een overzicht en bespreking van de betrokken studies zie GOETHALS, J., De rechter berecht. Straftoemeting vanuit een psychologisch perspectief, in druk, Kluwer rechtswetenschappen, Antwerpen.

zoek, zowel veld- als laboratoriumonderzoek, wijst er consistent op dat de graad van toegekende schuld en aard en ernst van de opgelegde straf beïnvloed worden door de graad van autoritarisme van de rechter.

Strafattitudes

Dat ook strafattitudes een rol kunnen spelen in de straftoemeting werd onder meer door Hogarth (1971), een Canadees rechtssocioloog, aangetoond. Hogarth stelde vast dat naargelang rechters gericht waren op vergelding (justice), individuele afschrikking (punishment corrects), algemene afschrikking (social defense), afwijzing van andere vormen van deviant gedrag (intolerance) of permissiviteit (modernism) hun strafpatronen anders waren. Rechters die b.v. eerder gericht waren op vergelding straften streng: ze legden weinig probatie op, en relatief veel boetes en gevangenisstraffen. Rechters met hoge scores op individuele afschrikking stuurden veel beklaagden naar heropvoedingsinstellingen, en eerder weinig naar gevangenisstraffen. Straffen werden gekozen met het oog op heropvoeding, training, discipline en het aanleren van een arbeidsethos. Rechters die zich bezorgd toonden voor 'social defense' kozen in een sterke mate voor lange gevangenisstraffen. In minder ernstige gevallen opteerden ze voor het opleggen van boetes, opschorting en korte gevangenisstraffen. Zij maakten weinig gebruik van probatiemaatregelen, en stuurden weinig beklaagden naar heropvoedingsgestichten. Rechters die hoog scoorden op 'modernism' stonden een progressief strafbeleid voor: in geval van kleinere delicten boetes, in geval van ernstige delicten heropvoedingsgerichte opsluiting en probatie indien garanties voorhanden waren voor de effectiviteit ervan. *Intolerante rechters legden frequent opschorting op in gevallen van ernstige delicten;* voor lichtere delicten grepen ze vaak naar gevangenisstraffen.

Cognitieve factoren

Ook de cognitieve factoren spelen een rol in de straftoemeting, zij het gedifferentieerd naar het type delict. Uit een studie bleek dat 'concrete' rechters minder frequent probatie en opschorting toekenden dan 'abstracte' in geval van aanranding van de eerbaarheid. In gevallen van diefstal bleek de tendens net omgekeerd (Lemon 1974).

Ook cognitieve complexiteit bleek samen te hangen met de straftoemeting: magistraten die frequent opschorting uitspraken discrimineerden beter in complexe casussen, gebruikten meer informatie, en besteedden meer tijd en moeite aan elke zaak. Rechters die veel boetes oplegden toonden zich minder gevoelig voor verschillen in argumentatie. Rechter die frequent vrijheidsstraffen oplegden gebruikten minder informatie, en toonden zich veel rigider in hun oordeelprocessen. Ook de duur van de opgelegde straffen correleerde met de graad van cognitieve complexiteit: wie korte of zeer lange vrijheidsstraffen oplegde was gekenmerkt door een minder complexe en een meer rigide wijze van informatieverwerking (Hogarth 1971).

Deze studies tonen empirisch aan dat bepaalde persoonlijkheidstrekken een invloed uitoefenen op de straftoemetingspraxis, hoewel de invloed op zichzelf soms gering is, en onvoldoende om alle variantie in het beslissingsgedrag te

verklaren. Het betreft evenwel enkel buitenlands (Amerikaans, Engels, Duits) onderzoek. De vraag naar de validiteit van deze bevindingen voor de Belgische rechtsspraak blijft dus open. In eigen land heeft enkel Versele (1966) een attitude-onderzoek bij de magistratuur uitgevoerd. Zijn bedoeling lag echter niet zozeer in het doorlichten van de straftoemeting dan wel in het schetsen van een beeld van de Belgische straftoemeter zonder meer. Bij rechters en parketmagistraten op het niveau van de rechtbank van eerste aanleg werd de 'intolérance à l'ambiguïté' en de graad van dogmatisme gemeten. Conclusie van het onderzoek luidde dat magistraten zich overwegend intolerant opstellen met betrekking tot ambigue problemen, en zich terughoudend tonen tegenover sociale vooruitgang. Of deze eigenschappen nu de straftoemeting beïnvloeden bestudeerde hij zoals gezegd niet.

Naast de soms geringe predictieve waarde vallen ten aanzien van dit soort onderzoek nog andere problemen te signaleren. We vermelden er twee:

– veel van dit rechtspsychologisch onderzoek wordt niet in de rechtzaal doch in het laboratorium uitgevoerd. Frequent worden studenten als onderzoeksobjecten gebruikt. Men wordt meestal een geschreven samenvatting van een rechtszaak voorgelegd, waarin een opsomming van de feiten en het standpunt van de diverse partijen is opgenomen. Op basis van dergelijke artificiële gegevens dienen de proefpersonen te oordelen over de graad van schuld van de beklaagde, en over de aard en de zwaarte van de straf. In mindere mate wordt van auditieve en audiovisuele instrumenten gebruik gemaakt. Niet alle experimenten zijn evenwel zo werkelijkheidsvreemd: als proefpersonen functioneren soms echte rechters of juryleden, worden echte casussen ter beoordeling voorgelegd, of worden de experimenten uitgevoerd in een heus gerechtsgebouw. Om de invloed van bepaalde factoren (b.v. extra-juridische kenmerken van de beklaagde, persoonlijkheidskenmerken van de beoordelaars...) te meten worden deze experimenteel gemanipuleerd. Bijvoorbeeld krijgt de helft van de proefpersonen een aantrekkelijke dader, de andere helft een onaantrekkelijke dader te beoordelen. Bij constant houden van alle overige aspecten van de casus (b.v. aard van de feiten, kenmerken van de daders...) dienen eventuele verschillen in beoordeling aan het gemanipuleerde kenmerk toegeschreven te worden. Bij onderzoek naar de mogelijke invloed van persoonlijkheidskenmerken van de beoordelaars worden de beoordelaars op basis van hun scores op het te bestuderen kenmerk in subgroepen ingedeeld. De beoordelingen van de onderscheiden groepen worden nadien vergeleken, en de gevonden verschillen met het bestudeerde kenmerk in verband gebracht.

De specificiteit en het artificieel karakter van een dergelijke experimentele procedure maakt de mogelijkheid tot generalisatie naar het reële rechtsgebeuren evenwel problematisch.

– Bovendien wordt in vele van dit soort studies een unidimensioneel causaal model 'persoonlijkheid/attitude-besluitvorming' gehanteerd. Bestudeerd wordt de invloed van één bepaalde persoonlijkheidstrek (b.v. autoritarisme, liberalisme...) op de straftoemeting, zonder dat men voldoende oog heeft voor de ingewikkelde samenhang van een veelheid van persoonlijkheidskenmerken onderling en in relatie met de besluitvorming. Ook buiten het rechtspsychologisch domein is men in de psychologie dit gebrek aan predictieve waarde van attitude-

des en persoonlijkheidskenmerken gaan onderkennen, en kiest men voor een predictiemodel waarin persoonlijkheidskenmerken op een meer interactionele wijze met de besluitvorming samenhangen, d.w.z. waarin ook aandacht gegeven wordt aan de zgn. 'intermediërende' variabelen. Vermelden we onder meer referentiegroepvariabelen, sociale participatie, de definitie van de situatie door de betrokkenen, de gevolgen van het betrokken gedrag, enz...

3. Interactie van persoonlijkheidstrekken en intermediërende variabelen

Intermediërende variabelen in termen van roltheorie

Bepaalde onderzoekers vatten de intermediërende variabelen samen in het begrip 'roloriëntatie'. In de roltheorie gaat men ervan uit dat roldragers zich bij het stellen van bepaalde gedragingen laten leiden door de verwachtingen die anderen van hun gedrag hebben. Ten aanzien van rechters bestaan zowel binnen als buiten het strafrechtsbedelingssysteem rolverwachtingen over hoe zij in hun beslissingen dienen op te treden. Daarbij kunnen bepaalde rolverwachtingen incompatibel zijn, zoals de verwachtingen dat rechters de maatschappij moeten beschermen en tevens de beste oplossing voor de gestrafte vinden. Iedere roldrager dient dergelijke verwachtingen persoonlijk te verwerken, d.w.z. te komen tot een persoonlijke synthese. En het is deze roloriëntatie die de grenzen van de beslissingsruimte van de rechter bepaalt.

In een reeks empirische onderzoeken brengt Gibson (1977, 1978, 1980) ondersteuning voor dit roloriëntatie/attitude/beslissingsmodel. Daarbij definieerde hij 'roloriëntatie' in termen van 'opvattingen die de rechter heeft over wat legitiem in zijn besluitvorming aan bod mag komen'. Vindt een rechter dat hij rigied dient vast te houden aan wet en jurisprudentie, of vindt hij dat hij eveneens rekening mag houden met extralegale factoren? Stelt de rechter weinig limieten aan het soort factoren dat in zijn besluitvorming mag meespelen dan kan men stellen dat hij een brede roloriëntatie heeft. Vindt hij integendeel dat hij zich strikt aan de wettelijke grenzen dient te houden dan noemen we hem een rechter met een enge roloriëntatie.

Op basis van een ingewikkelde statistische techniek kon Gibson inderdaad aantonen dat deze roloriëntatie een mediërende factor vormde tussen attitude en beslissing: rechters die hun eigen waardeoordelen en attitudes als legitieme bronnen van oordeelsvorming beschouwden lieten die ook sterker doorspelen in hun vonnissen.

Deze waardeoordelen betroffen vooral opvattingen ten aanzien van klasseverhoudingen in de V.S. en ten aanzien van oorzaken van delinquentie. Rechters die geloofden dat misdaad met klassetegenstellingen te maken heeft en die in hun besluitvorming ruimte lieten voor dit soort opinies, stonden duidelijk sympathieker tegenover de beklagden dan anderen. Rechters die evenwel dergelijke invloeden wilden uitsluiten steunden veel meer de thesis van het Openbaar Ministerie.

Intermediërende variabelen als normatieve fixering

Opp en Peuckert (1971) definieerden hun intermediërende factoren als 'norma-

tieve fixering'. Volgens hen is de opgelegde straf in eerste orde functie van de strafdoelen die de rechter zich stelt. Hoe intenser een bepaald strafdoel leeft (in vergelijking met andere strafdoelen), en hoe groter de gepercipieerde relevantie van het oordeel voor de realisatie van dit strafdoel, des te groter wordt de waarschijnlijkheid dat de rechter dit bepaalde doel volgt. Deze strafdoelen dienen evenwel samen te vallen met de normatieve fixering van de rechter, d.w.z. met de opvattingen van de rechter over het legitieme karakter van de straf. Indien zijn normatieve fixering afwijkt van de straf die hij in functie van zijn strafdoel wil opleggen dan zal hij zijn straf dienen te wijzigen.

Ook in dit onderzoek werd het duidelijk dat strafdoelen wel degelijk samenhangen met de opgelegde vonnissen, indien men tenminste oog heeft voor dit soort mediërende variabelen.

Intermediërende variabelen als legal and social constraints

Hogarth (1971) gebruikt hier de term 'legal and social constraints'. Daaronder verstaat hij niet zozeer beperkingen die in de wet zijn ingebouwd (zijn resultaten wijzen er integendeel op dat in de Canadese wetgeving weinig aangrijpingspunten voor mogelijke controle op het gedrag van rechters te vinden zijn) dan wel het socialisatieproces dat rechters op de rechtbank ondergaan. De rechtbankervaring beïnvloedt de normen, waarden en gevoelens geassocieerd met het rechtbankwerk, en in de mate dat de rechter deze invloeden ondergaat worden deze in zijn straffilosofie geïntegreerd.

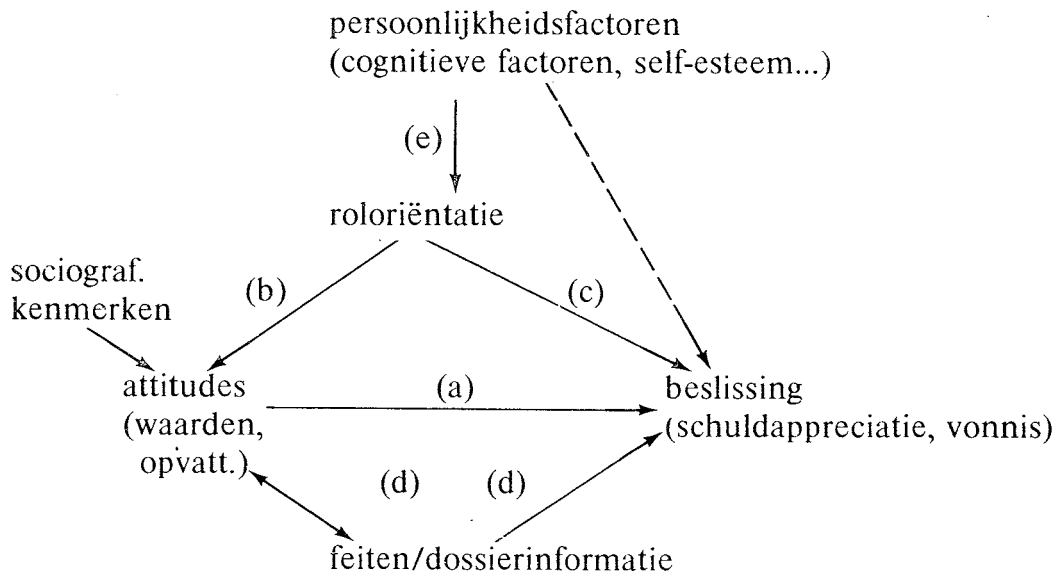
Wat de sociale beïnvloeding betreft worden magistraten sterk beïnvloed door collega's, probatieassistenten (probation officers), Openbaar Ministerie en de Publieke Opinie. Belangrijk is echter dat rechters deze verwachtingen op zeer uiteenlopende wijzen interpreteren. Niet punitief ingestelde rechters zien in deze verwachtingen een goedkeuring van hun niet-punitief optreden, terwijl punitief ingestelde rechters in de druk van hun omgeving een bevestiging zien van hun punitief optreden. Blijkbaar definiëren rechters de verwachtingen van anderen op zulkdanige wijze dat een maximale overeenstemming met hun eigen opvattingen ontstaat.

4. Besluit

Hoewel binnen het gedragswetenschappelijk onderzoek in het algemeen en de straftoemeting in het bijzonder het individueel psychologisch onderzoek nogal eens een doodlopende steeg wordt genoemd kan de vonnispraktijk van een rechter toch een stuk inzichtelijker gemaakt worden door deze te relateren aan zijn persoonlijkheid. De uitgangsvraag waarom rechters onderling zo sterk kunnen verschillen in hun straftoemeting kan dus minstens partieel beantwoord worden door te verwijzen naar het belang van de individuele verschillen die er nu eenmaal tussen mensen bestaan. Partieel evenwel omdat niet alle straftoemetingsverschillen door dit type factoren kunnen worden verklaard. De samenhang tussen individuele kenmerken en straftoemeting is inderdaad complexer dan een unicausaal verband suggereert, zoals Figuur 1 aantoont.

Figuur 1. Samenhang van factoren die de besluitvorming van de rechter bepalen

Om tot een vonnis te komen laat een rechter zich leiden door zijn waarden en opvattingen (attitudes, a) doch slechts in de mate dat hij voldoende onafhankelijkheid bewaart ten aanzien van de verwachtingspatronen die significante anderen binnen en buiten zijn werkveld (collega's, publieke opinie, ...) ten aanzien van zijn taak hebben (roloriëntatie, b). Deze roloriëntatie bepaalt niet zozeer welk vonnis door de rechter zal worden uitgesproken (c) dan wel of bepaalde houdingen en opvattingen die bij de rechter leven, en die de selectie van feitenmateriaal verklaren (d) in de genomen beslissingen kunnen doorspelen. Zeker bij rechters met een brede roloriëntatie zal dit het geval zijn. Deze roloriëntatie wordt nu beïnvloed door persoonlijkheidsfactoren (e).

We toonden aan dat cognitieve factoren (cognitieve complexiteit, abstractheid versus concreetheid) in het straftoemingsproces een rol spelen. Andere onderzoekers hebben aangetoond dat 'self-esteem' (hoe men zichzelf evalueert) de roloriëntatie beïnvloedt, die op haar beurt beslissingen en vooral attitudes determineert. Zo toonde Gibson (1981) aan dat rechters met een negatieve zelfperceptie (laag self-esteem) sterk beïnvloed worden door een traditioneel legalistisch socialisatiepatroon daar ze minder egosterkte bezitten om tegen de druk van het rechtsbedelingssysteem in te gaan. Rechters met een 'hoog self-esteem' worden minder door externe verwachtingen beïnvloed, en oordelen onafhankelijker. In het domein van de politieke psychologie vindt men meerdere aanduidingen van het belang van deze persoonlijkheidstrek.

Formuleren we tot slot evenwel enkele bedenkingen bij het in Figuur 1 voorgestelde model:

– het onderzoek bleef tot nu toe beperkt tot de evaluatie van een beperkt aantal persoonlijkheidstrekken, en de kans is niet denkbeeldig dat meer valiede persoonlijkheidseigenschappen niet werden onderzocht. Onder meer kan men denken aan de rol van de persoonlijke moed om niet-conventionele beslissingen te nemen (zgn. risky shifts) (Walker 1970), interpersoonlijke beïnvloedings- en leiderschapsstijlen (b.v. Nardulli 1978) en de (steeds wisselende) gemoedstoestand van de rechter (b.v. Kaplan en Miller 1978)...

- de onderlinge samenhang van heel wat variabelen blijft onbepaald. Dit is onder meer het gevolg van het feit dat in dit domein nog maar weinig sprake is van geïntegreerd straftoemingsonderzoek. Van een systematische geïntegreerde opbouw, waarbij onderzoeker C voortbouwt op wat B heeft vastgesteld, en B op de bevindingen van A, is nauwelijks sprake. Tot nu blijft straftoemingsonderzoek solovaren.
- het model voorgesteld in figuur 1 is ten dele slechts een hypothetisch model, geconstrueerd op basis van losstaande onderzoekingen, dat niet meer kan bieden dan en a posteriori verklaring van het rechterlijk oordeel. Pas wanneer het globale schema op rechters kan worden toegepast kan de waarde ervan geverifieerd worden.

Geraadpleegde publikaties

- ATKINS, B., ALPERT, L. en ZILLER, R., Personality theory and judging, a proposed theory of self-esteem and judicial policy making, *Law Policy Quarterly*, 1980, 2, 189-220.
- BECKER, T.L., HILDUM, D.C. en BATEMAN, K., The influence of jurors values on their verdicts; a courts and politics experiment, *Southwestern Social Science Quarterly*, 1965, 45, 130-140.
- BRAY, R.M. en NOBBE, A.M., Authoritarianism and decisions of mock jurors, evidence of jury bias and group polarisation, *J. Person. Soc. Psychol.*, 1978, 36, 1424-1430.
- BOTTOMLEY, K., *Decisions in the penal process*, Martin Robertson, 1973.
- CENTERS, R., SHOMER, R. en RODRIGUEZ, A., A field experiment in interpersonal persuasion using authoritative influence, *J. Personal*, 1970, 38, 392-403.
- CROMBAG, H.F.M., DE WIJKERSLOOTH, J.L. en COHEN, M.J., *Een theorie over rechterlijke beslissingen*, Tjeenk Willink Groningen, 1977.
- CROSSON, R.F., An investigation into certain personality variables among capital trial jurors, Proceedings of the 76th annual convention of the A.P.A., 1968, 3, 287-288 (summary).
- DE MESMAEKER, M. en PEETERS, E., Beslissing over en vormgeving aan de korte vrijheidsberovende en vrijheidsbeperkende straffen, interimrapport, F.K.F.O., Brussel, Leuven, maart 1981.
- EBBESSEN, E.B. en KONECNI, V.J., The process of sentencing adult felons: a causal analysis of judicial decisions, in SALES, B.D. (ed), *The trial process*, 1981, 413-458.
- EFRAN, M.G., The effect of physical appearance on the judgment of guilt, interpersonal attraction, and severity of recommended punishment in a simulated jury task, *J. Res. Person.*, 1974, 8, 45-54.
- EVERSON, G., 'The human element in justice', *American Institute of criminal law Journal* (nu *J. Crim Law Criminol.*) 1920, 10, 90-99.
- FONTAINE, G. en KIGER, R., The effects of defendant dress and supervision on judgment of simulated jurors: an exploratory study, *Law Human Behavior*, 1978, 2, 63-71.
- FRAZIER, C.E. en BOCK, W.E., Effects of courts officials on sentence severity. Do judges make a difference?, *Criminology*, 1982, 20, 2, 257-272.
- GAUDET, F.J., HARRIS, G.S. en ST-JOHN, C.W., Individual differences in penitentiary sentences given by different judges, *J. Appl. Psychol.*, 1934,
- GAUDET, F.J., The differences between judges in the granting of sentences of probation, *Temple Law Quarterly*, 1946, 19, 471-484.
- GIBSON, J.L., Discriminant functions, role orientations and judicial behavior: theoretical and methodological linkages, *Journal of Politics*, 1977, 39, 984-1007.
- GIBSON, J.L., Judges' role orientations, attitudes and decisions: an interactive model, *American Political Science Review*, 1978, 72, 911-924.
- GIBSON, J.L., Environmental constraints on the behavior of judges: a representational model of judicial decision making, *Law and Society Review*, 1980, 14, 343-370.
- GIBSON, J.L., Personality and elite political behavior: the influence of self esteem on judicial decision making, *Journal of Politics*, 1981, 43, 104-125.
- GLADSTONE, R., Authoritarianism, social status, transgression and punitiveness, *Proceedings of the 77th annual convention of the A.P.A.*, 1969, 4, 287-288.
- GRIFFITH, W. en JACKSON, T., Simulated jury decisions: the influence of jury-defendant attitude similarity-dissimilarity, *Social Behavior and Personality*, 1973, 1, 1-7.

- GROSSMAN, J.B., Social backgrounds and judicial decisions, notes for a theory, *Journal of Politics*, 1967, 29, 334-351.
- GREEN, E., *Judicial attitudes in sentencing*, London, Macmillan, 1961.
- GREEN, E., Sentencing practices, in JOHNSON J., SANITZ L., WOLFGANG M.E. (eds) *The sociology of punishment*, 1962, 69 e.v.
- HAMILTON, V.L., Obedience and responsibility: a jury simulation, *J. Person. Soc. Psychol.*, 1978, 36, 2, 126-146.
- HAMILTON, V.L., Individual differences in ascriptions of responsibility, guilt and appropriate punishment, in BERMANT, G., NEMETH, C., VIDMAR, N., (eds) *Psychology and the law*, D.C. Heath and Co., Lexington, Mass., 1976, 239-264.
- HOGARTH, J., *Sentencing as a human process*, Univ. Toronto Press, 1971.
- HOOD, R., *Sentencing in magistrates courts*, London, 1962.
- HOOD, R., *Sentencing the motoring offender*, London, 1972.
- HOOD, R. en SPARKS, R., Understanding the sentencing process, in *Key Issues in Criminology*, London, 1970, 141 e.v.
- KAPLAN, M.F. en KEMMERICK, G.D., Juror judgment as information integration: combining evidential and non evidential information, *J. Person. Soc. Psychol.*, 1974, 30, 493-499.
- KAPLAN, M.F. en MILLER, L.E., Reducing the effects of juror bias, *J. Person. Soc. Psychol.*, 1978, 36, 12, 1443-1455.
- KAUPEN, W., *Die Hüter von Recht und Ordnung*, Soziologische Texte, Luchterhand, 1969, 1971.
- KELLENS, G., La détermination de la sentence pénale de la lunette au microscope, *Déviance et Société*, 1978, 77 e.v.
- KERR, N. en ANDERSON, A., Defendant-juror religious similarity and mock juror's judgments, *paper presented at the A.P.A. convention*, 1978, sept. Toronto, Canada.
- KIRBY, D.A. en LAMBERTH, J., The lawyers' dilemma: the behavior of authoritarian jurors. *Paper presented at the annual meeting of the midwestern psychological association*, Chicago, 1974.
- LASWELL, H., *Power and personality*, New York, Norton, 1948.
- LANDY, D. en ARONSON, E., The influence of the character of the criminal and his victim on the decisions of simulated jurors, *J. Exper. Soc. Psychol.*, 1969, 5, 141-152.
- LEMON, N., Training, personality and attitude as determinants of magistrates sentencing, *Brit. J. Criminol.*, 1974, 2, 34-48.
- MCFATTER, R.M., Sentencing strategies and Justice: effects of punishment philosophy on sentencing decisions, *J. Person. Soc. Psychol.*, 1978, 36, 12, 1490-1500.
- MCFATTER, R.M., Purposes of punishment: effect of utilities of criminal sanctions on perceived appropriateness, *J. Appl. Soc. Psychol.*, 1982, 67, 2, 255-267.
- MITCHELL, H.E. en BYRNE, D., The defendants dilemma: effects of jurors attitudes and authoritarianism, *J. Person. Soc. Psychol.*, 1973, 25, 123-129.
- NAGEL, S.S., Judicial backgrounds and criminal cases, *J. Crim. Law, Criminol. Pol. Sc.*, 1962, 53, 333-339.
- NAGEL, S.S., Off-the-bench judicial attitudes, in SCHUBERT G. (ed) *Judicial decision making*, Free Press Glencoe, 1963, 29-51.
- NAGEL, S.S. en NEEF, M.G., *Decision theory and the legal process*, Lexington Books, Mass., 1979.
- NARDULLI, P.F., Organisational analyses of criminal courts: an overview and some speculation, in NARDULLI P.F. (ed) *The study of criminal courts: political perspectives*, Cambridge, Mass., 1978, 101-130.
- NARDULLI, P.F., *The courtroom elite: an organisational perspective on criminal justice*. Cambridge, Mass., 1978.
- NEMETH, C. en SOSIS, R.H., A simulated jury study: characteristics of the defendant and the jurors, *J. Soc. Psychol.*, 1973, 90, 221-229.
- OPP, K. en PEUCKERT, R., *Ideologie und Fakten in der Rechtsprechung*, Eine soziologische Untersuchung über das Urteil im Strafprozess, München, 1971.
- SIGALL, H. en OSTROVE, N., Effects of the physical attractiveness of the defendant and the nature of crime on juridic judgment, *Proceedings of the 81th annual convention of the A.P.A.*, 1973, 8, 267-268 (summary).
- SMITH, R., SUE, S., PADILLA, E., Effects of defendants previous psychiatric hospitalisation on the judgments of simulated juries, *Amer. J. Commun. Psychology*, 1976, 4, 133-144.
- SNORTUM, J. en ASHEAR, V., Prejudice, punitiveness and personality, *J. Person. Assessment*, 1972, 36, 291-296.

- STEPHAN, D. en TULLY, J.C., The influence of physical attractiveness of a plaintiff on the decisions of simulated jurors, *J. Soc. Psychol.*, 1977, 101, 147-150.
- SUE, S., SMITH, R.E. en PEDROZA, G., Authoritarianism, pretrial publicity and awareness of bias in simulated jurors, *Psychol. Reports*, 1975, 37, 1299-1302.
- THAYER, R., Attitude and personality differences between potential jurors who could return a death verdict and those who could not. *Proceedings of the 78th annual convention of the A.P.A.*, 1970, 5, 445-446.
- TEN KATE, J. en VAN KOPPEN, P.J., Invloed van persoonskenmerken van de rechter op civiel-rechterlijke beslissingen, Erasmusuniversiteit Rotterdam, jan. 1982.
- TEN KATE, J. en VAN KOPPEN, P.J., Invloed van persoonskenmerken in civiele rechtsvinding, *Trema*, 1982, 5, 1/2, 13-23.
- VANDERKAADEN, J.J., Straftoemetingfactoren: de rechtsgelijkheid in de straftoemeting, *Justitiële Verkenningen*, 1977, 2, 4-36.
- VERSELE, S., Une tentative d'approche psychosociologique de la magistrature belge de première instance, *Rev. Inst. Sociol.*, 1966, 635 e.v.
- VIDMAR, N., Effects of decision alternatives on the verdicts and social perceptions of simulated jurors, *J. Person. Soc. Psychol.*, 1972, 22, 211-218.
- WALKER, T.G., Judges in concert: the influence of the group on judicial decision making, Ph.D. Diss., University of Kentucky, 1970.
- WINKEL, F.W., Beslissingen: het rechtspsychologisch perspectief, *Delikt en Delikwent*, 1981, 11, 506-519.